

Мар'яна Сачко, аспірантка кафедри української мови

Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

СУФІКСАЛЬНА АКЦЕНТУАЦІЯ ПРИКМЕТНИКІВ НА -ОВИЙ У ПОЕЗІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті висвітлено суфіксальне акцентування прикметників із суфіксом – ов (ий), які вживаються у поетичних творах Лесі Українки. Проаналізовано прикметникові форми, мотивовані іменниками чоловічого, жіночого та середнього родів. Акцентуацію прикметників пояснено на тлі свідчень словників кінця XIX – початку XX ст. і поезії того часу, а також у зіставленні із сучасною літературною нормою наголосу.

Актуальність теми. Наголошування слів у поетичних творах є вдачим матеріалом для дослідження процесу становлення і розвитку наголосової системи української мови. Цікаві студії про вивчення наголосу, підкріплюючи прикладами із поезії, видрукувала З. Веселовська, яка розглядає особливості акцентуації іменників та прикметників у поетичних текстах кінця XVIII – XX ст. В. Скларенко схарактеризував авторські наголоси у творах Т. Шевченка і слова з двома наголосами в поетичних творах Лесі Українки. В. Винницький уперше започаткував так звані “акцентуаційні етюди”, тобто статті про акцентуаційний розвиток слів на матеріалі словників, акцентологічних праць і поезії XIX – XX ст. А на матеріалі творів Т. Шевченка він проаналізував акцентуаційні особливості прикметників, опублікував низку статей про наголошування різних дієслівних форм у поетичних творах І. Франка. Підсумком наукових досліджень В. Винницького є монографія, в якій висвітлено процес становлення, розвитку та функціонування акцентної системи української мови на матеріалі поетичних текстів XVI – XX ст. Це перша такого типу комплексна наукова праця з акцентології, де опрацьовано твори 75 поетів. Ось чому актуальність дослідження наголосу слів різних морфологічних класів у поетичних творах не викликає ніякого сумніву.

Аналіз останніх публікацій. Протягом останнього часу видрукувано низку статей, присвячених вивченню особливостей наголошування різних слів. Найповніше описано акцентуацію лексем в “Енеїді” І. Котляревського: А. Зинякова дослідила акцентування іменників, В. Желязкова – наголошування прикметників, займенників, числівників та прислівників. Л. Палей простежила наголошування іменників у поезії В. Сосюри.

Акцентна характеристика, отже, як окремих

слів чи певних типів лексем, так і слів відповідних лексико-граматичних груп у поезії є чи не окремим напрямком серед наукових акцентологічних досліджень. Характерною у цьому плані є поетична практика Лесі Українки, де досить точно відображено акцентні процеси, які на той час відбувалися в українській мові. Тому вже певною мірою висвітлено наголошування іменників (Р. Міджин), різних дієслів форм (Л. Цвірчак) у поетичному вжитку Лесі Українки. Пропонована стаття є продовженням дослідження наголосу поетичного мовлення поетеси.

Мета статті – схарактеризувати суфіксальне акцентування прикметників із суфіксом *-ов-*, які вживаються у поезії Лесі Українки. І цей акцентний тип розглянуто на тлі тогочасної норми у зіставленні із сучасним літературним наголошуванням, а також з'ясовано функціонування акцентних варіантів у творах поетки і їх відповідність стосовно вжитку у сучасній літературній мові. Таке дослідження є корисним для вивчення історії українського літературного наголосу.

Виклад основного матеріалу. Прикметники на *-овий* становлять чималу групу, які функціонують із суфіксальною акцентуацією у поетичному вжитку Лесі Українки. З-поміж них найбільше виступає утворень від іменників чоловічого роду:

буряківим [II, 255]: О питанні *буряківим*, О партійній лютий гідри [II, 255];

воскова [I, 267]: ... і горить спокійним світлом у руці *воскова* свічка [I, 267];

дворові [II, 175]: 3 сопілками та з дзвінками, – То музики *дворові* [II, 175];

дубовий [V, 241], *дубовим* [II, 145], (на) *дубовім* [V, 226]: Шумить вітер листям *дубовим* [II, 145];

лавровий [I, 67; II, 38, 249], *лавровим* [I, 67]; *лавровими* [I, 156], *лавровії* [I, 175]: Мені чоло

СУФІКСАЛЬНА АКЦЕНТУАЦІЯ ПРИКМЕТНИКІВ НА -ОВИЙ У ПОЕЗІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

сьогодні квітчас сей почесний *лавро́вий* вінець [II, 38];

лойо́ві [II, 260]: Свічечки *лойо́ві* в лапках [II, 260];

майо́вий [II, 31]: У віконце вривається легіт *майо́вий* [II, 31];

мармуро́вий [I, 170], *мармуро́вим* [II, 234]; *мармуро́ва* [I, 285]; *мармуро́ве* [V, 82]; *мармуро́ві* [V, 24]: Ось я стою, *мармуро́ва*, в камінних кайданах [I, 285];

медо́вий [VI, 173, 211]; *медо́ві* [III, 29]: Невже твоє життя таке солодке, що і *медо́вий* місяць в ньому зайвий? [VI, 173];

паперо́вих [I, 239]: Покірно руки склав в кайданах *паперо́вих* [I, 239];

погребо́вий [II, 91, 302]; *погребо́ва* [I, 264], *погребо́ву* [II, 302]; *погребо́вих* [V, 199]: *Погребо́вий* спів заводить віла [II, 91];

садо́ву [IV, 158]; *садо́ві* [I, 71]: Нехай вони ввійдуть не через браму, а в *садо́ву* хвіртку з малої вулиці [IV, 158];

слоно́ва [VI, 134], *слоно́вої* [I, 206]: Тихо лежала царича в сповивачах, повних бальзаму, З блідо-злотистим обличчям, неначе з *слоно́вої* кості [I, 206];

сму́ткóві [I, 151, 384]: Вдяглися мрії у *сму́ткóві* шати [I, 151];

соловійо́вий [II, 31]: І крізь сон йому чується спів *соловійо́вий* [II, 31];

терно́вий [I, 129, 189; V, 272; VI, 29], (у) *терно́вим* [I, 262]; *терно́ва* [I, 189], *терно́ву* [I, 242]; *терно́вих* [II, 291]: Та на хустині замість поту й сліз Зостався образ у вінці *терно́вим* [I, 262];

хресто́вий [I, 234], (у) *хресто́вим* [II, 46]; *хресто́вій* [III, 63]: Укупі з одважним лицарством бажав Піти у *хресто́вим* поході [II, 46];

христо́вий [IV, 277]; *Христо́вої* [V, 74], (в) *христо́вим* [IV, 263]: Я, брате, буду бравим вояком в *христо́вим* війську [IV, 263];

шовко́вим [II, 167]; *шовко́ві* [II, 85, 173, 176, 252 – двічі]: Фраки, *шовко́ві* панчішки, Рукавці блищать гарненько [II, 173].

Суфіксальне акцентування має також прикметник *солов'я́ковий*:

солов'я́ковий [I, 48]; *солов'я́кові* [I, 48]: *Солов'я́ковий* спів навесні Ллється в гаю, в зеленім розмаю [I, 48]

Значну групу утворюють прикметникові форми на *-о́вий* з акцентованим суфіксом, мотивовані іменниками жіночого роду:

вербо́вий [V, 286]; *вербо́ва* [V, 211], *вербо́вої* [V, 292], *вербо́вій* [V, 292]: Я обізвуся до них шелестом тихим *вербо́вої* гілки [V, 292];

гарячко́вий [VI, 78]: То щось було, як

гарячко́вий сон [VI, 78];

домо́вим [VI, 347]: ... пастор Кіттельгавс розмовляє з богословом, *домо́вим* учителем Вейнгольдом [VI, 347];

колиско́ву [II, 237]: Терла мастячи, й співала Стиха пісню *колиско́ву* [II, 237];

лавро́вий [I, 67; II, 38], (в) *лавро́вим* [I, 67]: В *лавро́вим* вінку вона сяє, Співецькую ліру держить [I, 67];

маско́вий [VI, 84]: Сей вечір в нашім домі бал *маско́вий* [VI, 84];

почто́вим [II, 163]: Ми їхали вдвох цілу нічку У темнім *почто́вим* ридвані [II, 163];

смереко́ві [I, 196]: Вона чіплялась за *смереко́ві* гребені зелені [I, 196];

смоло́ва [I, 203]: Запалала при смереці *смоло́ва* ялиця [I, 203];

сосно́вий [II, 175], *сосно́вого* [I, 108]; *сосно́ві* [I, 92], *сосно́вих* [V, 214]: Славути красної бори *сосно́ві* [I, 92].

Існують прикметники на *-о́вий* із суфіксальним наголосом, мотивовані іменниками середнього роду, що мають коренево наголошування:

перло́вий [V, 209]; *перло́ве* [V, 230]: От і пішов він до синього моря, і розіклав на березі *перло́ве* намисто ... [V, 230];

святко́вий [IV, 78]; *святко́ві* [II, 167; V, 265], *святко́вих* [II, 105]: Панове одягають літні вбрання, *Святко́ві*, з гудзями [II, 167];

чудо́вий [I, 104; II, 133 – двічі, 277], *чудо́вому* [II, 14], *чудо́вим* [II, 62, 292]; *чудо́ва* [I, 107; II, 38; III, 32; IV, 174], *чудо́вая* [I, 78]; *чудо́ве* [II, 234]; *чудо́ві* [I, 48, 92; II, 59, 141, 229], *чудо́вій* [II, 134, 136, 162 – тричі]: От *чудо́ве* товариство [II, 234].

Побуває із суфіксальним наголошуванням і прикметник *рапто́вий*:

рапто́вий [II, 127; V, 223], *рапто́вим* [I, 287]; *рапто́ва* [I, 107, 186, 198]; *рапто́ві* [I, 286; II, 130], *рапто́вих* [I, 197]: Німан в *рапто́ві* ухопить обійми [II, 130].

Прикметник *млино́вий* у поезії Лесі Українки має суфіксальний наголос (а в сучасній українській літературній мові виступає з варіантним акцентуванням – *млино́вий* і *млино́вій*):

млино́вее [I, 171; II, 148]; *млино́ві* [V, 82]: З лотоків летять діаманти, *Млино́вее* коло шумить [II, 148].

В українській мові згаданий прикметник здавна вживається з ваганням у наголошуванні. Так, в українських акцентованих пам'ятках він засвідчений із подвійною акцентуацією (суфіксальною і флексійною) [2, 285]. З різним акцентуванням це слово зафіксоване у лексикографічних джерелах кінця XIX – початку

СУФІКСАЛЬНА АКЦЕНТУАЦІЯ ПРИКМЕТНИКІВ НА -ОВИЙ У ПОЕЗІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

XX ст.: *млиновий* [Біл.-Нос., 226], *млиновий* [Желех., I, 446; Грінч., II, 435]. І. Франко вживав подвійний наголос: *млиновий* [XI, 19], *млинове* [XI, 44] і *млинові* [XII, 112]: Ія безсильний, хорий, і утома, Мов *млинове* каміння, тисне грудь [XI, 44], Мов колеса *млинові*, Все те путалось, мішалось [XII, 112]. Двоєке наголошування аналізованого прикметника вперше подає одномовний Російсько-український словник 1948 – *млиновий* (с. 241). Потім таке акцентування підтримують інші словники: *млиновий* [УРС, II, 529; СУМ, IV, 764 (але *млинова*, *млинове*); УОС, 432], *млиновий* і *млиновий* [РУС, I, 665; УЛВН, 334; Головащ., 153]. Лише “Словник наголосів” М. Погрібного наводить *млиновий* [1959, 288; 1964, 303], але “Орфоепічний словник” М. Погрібного рекомендує – *млиновий* і *млиновий* (с. 338). Отже, рекомендованим слід вважати суфіксальне наголошування – *млиновий* і прийнятним – флексійне (*млиновий*).

Прикметник *військовий* Леся Українка частіше вживає із суфіксальним наголосом, і рідше буває флексійне акцентування:

військовий [IV, 9, 66]; *військова* [II, 250], *військової* [II, 214], *військову* [IV, 152]; *військове* [IV, 261]; *військові* [II, 41, 214]: Правда нам світлится крізь хмари, Ми ж далеко думкою полинемо, Ми поглянемо на *військові* чвари [II, 41]; *військовім* [I, 132]; *військові* [II, 67], *військових* [III, 161]: Вийшли тут наперед *війська* *Військові* співці славутні, Всі вони були при зброї, А в руках тримали лютні [II, 67].

У пам'ятках української мови аналізований прикметник зареєстрований із варіантним наголошуванням: *війсковий* [Бер., 181] і *війсковія* [Рад., 97 – двічі], *війсковье* [Кл. Остр., 184]. Переважає флексійна акцентуація і в давніх українських словниках: *військовий* [Аф.-Чужб., 316; Ум.Сп., 109; Тимч., I, 43], *військовий*, *військовий* [Біл.-Нос., 81], *війсковий* [Желех., I, 117], *військовий* [Грінч., I, 236]. І. Котляревський уживає із флексійним наголошуванням субстантивованого прикметника *військові* [I, 134, 284]: Кілочки в землю забивали На знак, де *військові* стоять [I, 284]. У поезії Т. Шевченка аналізований прикметник має флексійний наголос – *військового*: Громада вибрала гетьмана – Преславного Лободу Івана, Лицаря старого, Брата *військового* [II, 159]. У поетичних творах І. Франка він функціонує з варіантним акцентуванням (суфіксальним і флексійним): *військовий* [XIV, 409]; *військової* [XV, 145]; *військові* [XIV, 343; XV, 146, 154]: Візьму менші рукавиці, Ліпше на *військові* штуки [XV, 146]; *військовий* [X, 135]; *військова* [XI, 365]; *військові*

[XII, 435]: Тим, що здавна труд приймають, Від *батьків уряд свій мають*, *За заслуги військові* ... [XII, 435]. У говорах української мови (як південно-східних, так і південно-західних) прикметник *військовий* побутує з подвійним наголошуванням: *війсковий* [1, 161 – тричі], *військового* [1, 106] і *війсковий* [1, 130]. І. Огієнко у словничку подає *військовий* [4, 276], а в іншому місці праці пояснює: “Через таку велику різноманітність наголосу слів на –овий легко повстають з аналогії подвійні форми не тільки в живій мові, але й по словниках, напр.: *військовий*, *восковий*, *лейстрівий*, *масовий*, *пільговий*, *садівий*, *святковий*, *соняшниковий*, *спиртовий*, *хрестовий* і т.ін.” [4, 174]. В.Задорожний, наводячи прикметники з первісним флексійним акцентуванням, також уважає, що форми прикметників із наголошеним суфіксом -*ов*-уплинули на виникнення варіантної акцентуації у прикметниках *військовий* і *військовий*, *зимовий* і *зимовий*, *пуховий* і *пуховий* та ін. [3, 9]. Лексикографічна традиція варіантного наголосу прикметника *військовий* загалом зберігається й досі: *військовий* [Голоск., 59; РУС 1948, 48; УРС, I, 268; УОС, 125], *військовий* [СУМ, I, 670; Погр., 99], *військовий* і *військовий* [РУС, I, 150; УЛВН, 111; Орфоеп., 113; Головащ., 46]. Тому рекомендованим слід вважати суфіксальний (вторинний) наголос прикметника *військовий* і прийнятним – флексійний (первісний) – *військовий*.

Прикметник *зимовий* у поетичній практиці Лесі Українки здебільшого побутує із суфіксальним наголошуванням, і зрідка виступає флексійне акцентування:

зимовий [I, 168; V, 278], *зимовим* [I, 65; II, 286]; *зимовая* [I, 65], *зимовую* [I, 237]; *зимові* [I, 122; V, 205]: Ранком *зимовим* діброва мовчала, Наче замерла сумна [I, 65];

зимового [I, 70], *зимовім* [I, 164]: І ледве натуру зо сну *зимового* Збудив поцілунок весни, – Дівчина запрагнула рясту дрібного, Їй проліски снились ясні [I, 70].

У названому прикметнику в процесі історичного розвитку української мови відбулося відтягнення наголосу із флексії на суфікс, ще в давніх словниках він засвідчений із флексійним наголошуванням, а в українській класичній поезії виступає подвійне акцентування; у сучасних поетичних творах побутує переважно суфіксальний наголос, а словники нашої доби реєструють *зимовий* і *зимовий* [2, 286 – 287].

Цікаво, що Леся Українка вживає прикметникові утворення *вітчїмовий* [VI, 15], (з) *вітчїмової* [VI, 15]: Як ти мій дім так

